

ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΕΙΣ ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΩΝ ΕΡΓΑΣΙΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΤΡΙΒΩΝ

Η ΣΥΜΒΟΛΗ ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΧΑΡΤΩΝ ΚΑΙ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΚΗΣ ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΑΣ – ΕΘΝΙΚΗ ΧΑΡΤΟΘΗΚΗ (ΕΚΕΧΧΑΚ) ΣΤΗ ΧΑΡΤΟΓΡΑΦΙΑ

Ευάγγελος Λιβιεράτος*

Η χαρτογραφία και οι χάρτες είναι από τα αρχαιότερα επιτεύγματα του ανθρώπινου πολιτισμού, με ελληνικές ρίζες και αναφορές. Από τους Αναξιμανδρο και Εκαταίο του 6ου αι. π.Χ., με τους πρώτους, υπό κλίμακα, κυκλικούς χάρτες, στην κορύφωση του Πτολεμαίου το 2ο αι. μ.Χ., με τη Γεωγραφία του, και στους μεγάλους κατοπινούς ελληνικούς σταθμούς κατά τη βυζαντινή περίοδο, στα τέλη του 13ου - αρχές του 14ου αι. Τότε συντάσσονται οι πρώτοι σωζόμενοι χάρτες της πτολεμαϊκής Γεωγραφίας (ανάμεσά τους και ο βατοπαιδινός κώδικας), ενώ στις αρχές του 15ου αι. η Γεωγραφία γίνεται γνωστή από τους Βυζαντινούς στη Δύση και μεταφράζεται στα λατινικά, με σημαντικές συνέπειες στη ευρύτερη διαμόρφωση της Αναγέννησης.¹ Μετά το τέλος του Βυζαντίου και την υποδούλωση του Ελληνισμού, από τα μέσα του 15ου αι., η ελληνική συμβολή στη χαρτογραφία κατά το 16ο αι. περιορίζεται σε μεμονωμένες περιπτώσεις σε λατινικό κυρίως περιβάλλον, όπως είναι ο λόγιος Νικόλαος Σοφριανός²

και οι λίγοι χαρτογράφοι ναυτικών πορτολάνων χαρτών,³ όπως οι Ιωάννης Ξενοδόχος, Γεώργιος Σιδέρης, Αντώνιος από τη Μήλο και Νικόλαος Βουρδόπουλος, στις αρχές του 17ου αι. Από το 17ο αι., και κυρίως σε όλη τη διάρκεια του 18ου, μεγάλος αριθμός Ελλήνων λογίων, από τον Μελέτιο και τον Χρύσανθο Νοταρά μέχρι τον Ρήγα Βελεστινλή, ασχολούνται με τη γεωγραφία και τους χάρτες, ως μέρος των ευρύτερων διεργασιών του ελληνικού διαφωτισμού επηρεασμένου και διαμορφωμένου από τις γαλλικές πηγές του, που θα οδηγήσουν τελικά στην εθνική Παλιγγενεσία.⁴ Από την ίδρυση του νεοελληνικού κράτους και ύστερα η υπόθεση της χαρτογραφίας και των χαρτών δεν ακολουθεί τους ρυθμούς των άλλων ευρωπαϊκών κρατών, ως προς τη διάχυσή τους στην κοινωνία και την αναπτυξιακή συμβολή τους, γεγονός το οποίο είναι αισθητό σε ό-

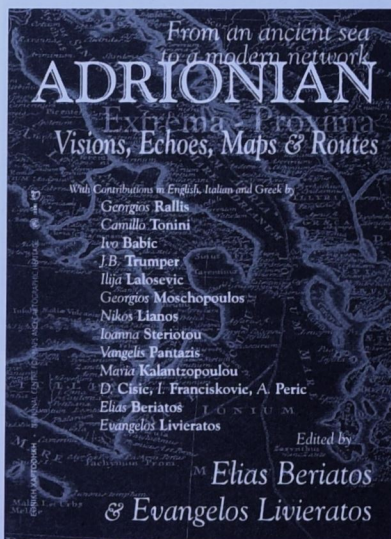
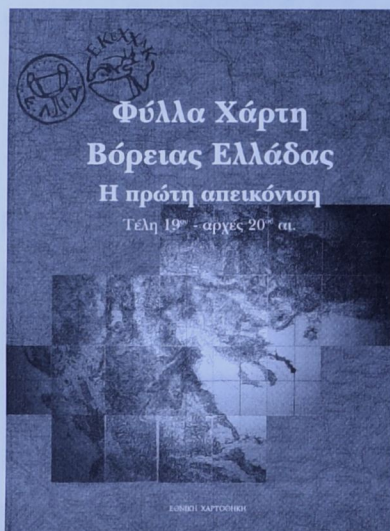
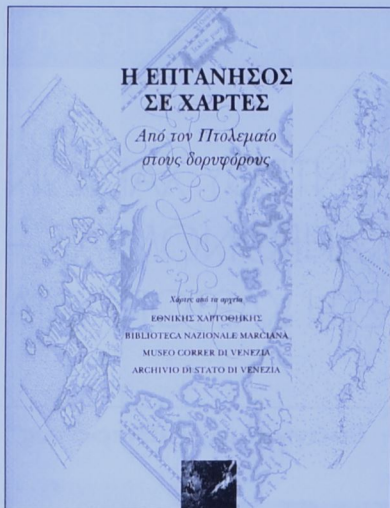
2. Toliás, G. (2001), «Totius Graecia: Nicolaos Sophianos's Map of Greece and the Transformations of Hellenism», *Journal of Modern Greek Studies*, 19: 1-22.

3. Τόλιας, Γ. (1999), *Οι ελληνικοί ναυτικοί χάρτες πορτολάνοι*, Αθήνα: Ολκός.

4. Λιβιεράτος, Ε. (2005), «Χάρτινοι καθρέφτες» της Ελλάδας από την Αναγέννηση στην Παλιγγενεσία (1406-1821), πανηγυρικός λόγος 25/3/2005, Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ.

1. Λιβιεράτος, Ε. (1999), *Χαρτογραφίας και χαρτών περιήγησις: 25 αιώνας από τους Ίωνες στον Πτολεμαίο και στον Ρήγα*, Θεσσαλονίκη: Εθνική Χαρτοθήκη.

* Καθηγητής ΑΠΘ, Πρόεδρος ΕΚΕΧΧΑΚ, e-mail: livier@topo.auth.gr.

λη την πορεία της χώρας και ιδιαίτερα σήμερα, με τις μεγάλες ανάγκες που επιβάλλει ο ψηφιακός κόσμος της γνώσης, της πληροφόρησης και της επικοινωνίας.»

Το Εθνικό Κέντρο Χαρτών και Χαρτογραφικής Κληρονομιάς - Εθνική Χαρτοθήκη (ΕΚΕΧΧΑΚ) ήλθε να συμβάλει στη συμπλήρωση ενός τουλάχιστον μέρους του μεγάλου αυτού ιστορικού κενού που υπάρχει στη χώρα μας για παραπάνω από έναμιση αιώνα. Το 1996, μετά από πρόταση της Χαρτογραφικής Επιστημονικής Εταιρίας Ελλάδας (ΧΕΕΕ), τακτικού μέλους της Διεθνούς Χαρτογραφικής Ένωσης, το Υπουργείο Μακεδονίας-Θράκης ανέλαβε τις σχετικές πρωτοβουλίες για την ίδρυση στη Θεσσαλονίκη του ΕΚΕΧΧΑΚ. Το 1997 με νόμο που ψηφίστηκε ομόφωνα από τη Βουλή ιδρύθηκε το ΕΚΕΧΧΑΚ, ως νομικό πρόσωπο ιδιωτικού δικαίου, εποπτευόμενο από τον υπουργό Μακεδονίας-Θράκης, ο οποίος ορίζει το πενταμελές διοικητικό του συμβούλιο και ασκεί το διαχειριστικό έλεγχο. Το ΕΚΕΧΧΑΚ άρχισε να λειτουργεί προσωρινά σε χώρους του τμήματος Τοπογράφων Μηχανικών του ΑΠΘ, μέχρι την εγκατάστασή του το 1998 σε κτήριο του δημοσίου στην Άνω Πόλη, το οποίο αποκαταστάθηκε στο πλαίσιο των έργων του ΟΠΠΕΘ-1997. Οι πόροι του ΕΚΕΧΧΑΚ προέρχονται κατά περίπου 60% από τις πενταετούς ισχύος προγραμματικές συνεργασίες με το ΥΜΑΘ (η τρέχουσα ισχύει από το 2003 μέχρι το 2007) και κατά περίπου 40% από ιδίους πόρους που προέρχονται από τις εκδόσεις, τις συνεργασίες με φορείς, τις χορηγίες και το εξειδικευμένο χαρτογραφικό έργο που προσφέρεται στους ενδιαφερομένους.

Το ΕΚΕΧΧΑΚ, με μια ευέλικτη διοικητική δομή, ως νομικό πρόσω-

πο ιδιωτικού δικαίου, αυτοδιοικούμενο και μερικά αυτοχρηματοδοτούμενο, οργάνωσε τις δράσεις του με στόχο την ανάπτυξη και διάδοση της πολιτιστικής και εκπαιδευτικής διάστασης της χαρτογραφίας και των χαρτών, την παραγωγή προτύπων χαρτών - παραδειγμάτων «καλής χαρτογραφίας», τους εξειδικευμένους χάρτες με κοινωνική διάσταση, τη χρήση χαρτών στην καθημερινή ζωή, τη συνεργασία με ιδρύματα και ιδιώτες που διαθέτουν συλλογές χαρτών, τη διεθνή συνεργασία με υψηλού επιπέδου ξένους οργανισμούς (Εθνική Βιβλιοθήκη της Γαλλίας, Μουσείο Correr, Μαρκιανή Εθνική Βιβλιοθήκη, Αρχεία του Κράτους της Βενετίας), την ανάπτυξη τεχνογνωσίας στις νέες ψηφιακές τεχνολογίες πληροφόρησης και επικοινωνίας.

Σημαντική για το ΕΚΕΧΧΑΚ είναι η ανάπτυξη του ηλεκτρονικού αρχείου χαρτών, μιας ψηφιακής χαρτοθήκης, και η ένταξη σε αυτό συλλογών χαρτών δημόσιων οργανισμών και ιδιωτών με βάση διμερείς ανταποδοτικές συμφωνίες. Η συνεργασία με τη σπουδαία Συλλογή Σαμούρκα και την κυρία Μαργαρίτα Σαμούρκα απέφερε την ένταξη στην ψηφιακή χαρτοθήκη περί των 1200 χαρτών του ελληνικού γεωγραφικού χώρου από το 15ο μέχρι το 18ο αι., με τον πλήρη κατάλογο διαθέσιμο στο διαδικτυακό τόπο του ΕΚΕΧΧΑΚ, η σε εξέλιξη συνεργασία με το Ελληνικό Λογοτεχνικό και Ιστορικό Αρχείο (ΕΛΙΑ) ενέταξε ήδη περί τους 500 χάρτες του 19ου αι. και προβλέπεται η ολοκλήρωσή του με άλλους 1500, ενώ ιδιαίτερη σημασία και αξία για το ΕΚΕΧΧΑΚ έχει η συνεργασία με την Αγιορειτική Χαρτοθήκη, η οποία έχει ενταχθεί πλήρως στην ψηφιακή χαρτοθήκη του ΕΚΕΧΧΑΚ και είναι επίσης επισκέ-

ψημη στο διαδικτυακό τόπο μας. Η πρόσφατη συνεργασία με τον Δήμο Θεσσαλονίκης, αντιδημαρχία αρχιτεκτονικού και τοπογραφίας, για την τεκμηρίωση του αρχείου ιστορικών αστικών χαρτών της πόλης (τέλη 19ου - αρχές 20ού αι.), πλουτίζει την ψηφιακή χαρτοθήκη, όπως και η τελευταία συνεργασία με την Επιθεώρηση Μεταλλείων Βορείου Ελλάδος (ΕΜΒΕ) για την ψηφιακή ένταξη των περίπου 250 ιστορικών χαρτών της (αρχές 20ού αι.).

Από τις σημαντικές δράσεις του ΕΚΕΧΧΑΚ είναι ο σχεδιασμός εκπαιδευτικών προγραμμάτων με χαρτογραφικό περιεχόμενο που απευθύνονται σε μαθητές και εκπαιδευτικούς. Το καινοτομικό πρόγραμμα που αναπτύξαμε από το 2000, για υπηρετούντες εκπαιδευτικούς που διδάσκουν το μάθημα της Ιστορίας με θέμα «Χρήση των χαρτών στη διδασκαλία της Ιστορίας», έτυχε μεγάλου ενδιαφέροντος από το Συμβούλιο της Ευρώπης και τη διεύθυνση διεθνών συνεργασιών του ΥΠΕΠΘ, με αποτέλεσμα την ένταξή του στον επίσημο κατάλογο σεμιναρίων του Συμβουλίου. Από τότε το ΕΚΕΧΧΑΚ οργάνωσε τέσσερα διεθνή σεμινάρια με τη συμμετοχή εκπαιδευτικών από 20 χώρες, στα οποία και για μια εβδομάδα οι εκπαιδευτικοί, αφού παρακολούθουςαν μαθήματα θεωρητικής υποδομής, ασκούνταν εργαστηριακά στη χρήση του διαδικτύου για την οργάνωση ενός αυτοτελούς ψηφιακού μαθήματος. Το σεμινάριο αυτό αξιολογήθηκε ανάμεσα στα κορυφαία του προγράμματος του Συμβουλίου της Ευρώπης, με υψηλό βαθμό επιλεκτικότητας, και απέδωσε στο ΕΚΕΧΧΑΚ μια μεγάλη πείρα στο αντικείμενο. Το 2004 το Κολλέγιο Αθηνών ζήτησε το σεμινάριό μας αυτό για την εκπαίδευ-

ση 30 εκπαιδευτικών της πρωτοβάθμιας και δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης των σχολών του.

Ιδιαίτερη προσοχή δίνεται στις εκδόσεις, τις οποίες επιμελούμαστε εσωτερικά στο ΕΚΕΧΧΑΚ. Έχουν εκδοθεί ως τώρα 15 βιβλία, αυτοδύναμα ή σε συνεργασία με άλλους φορείς, όπως *Χαρτογραφίας και χαρτών περιήγησις: 25 αιώνες από τους Ίωνες στον Πτολεμαίο και τον Ρήγα, Η Επτάνησος σε χάρτες: από τον Πτολεμαίο στους δορυφόρους, Ιστορίες σε χάρτες, Χάρτες λιμένων ελληνικών πόλεων του 20ού αιώνα, Ελληνική χαρτογραφία του 20ού αιώνα, Ακτίνες ανέμων στη θάλασσα, Γερμανοί χαρτογραφούν την Ελλάδα, Όρους Αθω γης και θαλάσσης περίμετρον. Χαρτών μεταμορφώσεις, Φύλλα χάρτη Βόρειας Ελλάδας, Η Κύπρος στα αζιμούθια του ανέμου, Πέντε χρόνια λειτουργίας. Πεπραγμένα 1998-2002, L'Eptaneso nelle carte, da Tolomeo ai satelliti, Adriatic, from an Ancient Sea to a Modern Network. Visions, Echoes, Maps and Routes, Χαρτογραφώντας τη Μακεδονία 1870-1930, Ένας αυτοδίδακτος χαρτογράφος: Σωτήρης Ζήσης 1902-1989. Οι εκδόσεις αυτές συνοδεύουν συνήθως ομότιτλες εκδόσεις χαρτών που έχουν γίνει από το 1998. Το ΕΚΕΧΧΑΚ έχει εκδώσει και αριθμό πρότυπων χαρτών, όπως *Διασπορά Ελλήνων-Hellenes Abroad, Νησιά Ελληνικά παρά Bordone γραφέντα (1528), Πόλεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης - Civitates Unionis Europae, Άνω Πόλη. Αρχαιολογία-πολιτισμός, Μείζων Θεσσαλονίκη, Όρους Αθω γης και θαλάσσης περίμετρον, Μακεδονία-Θράκη (3 φύλλα), 4 παράθυρα στη Θεσσαλονίκη, Ο κόσμος του Αλέξανδρου, Πόλεις της Ευρωπαϊκής Ένωσης 2004 - Civitates Unionis Europae MMIV. Στον τομέα**

αυτόν εντάσσεται και η τεχνογνωσία που έχει αναπτυχθεί για τη σύνταξη και παραγωγή χαρτών αφής.⁵

Για την τρέχουσα χρονιά έχει προγραμματιστεί, ανάμεσα στα άλλα, η ολοκλήρωση της συνεργασίας με το Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών - Ίδρυμα Μέλπω και Οκτάβιος Μερλιέ, για τη σύνταξη και παραγωγή χαρτών του μικρασιατικού Ελληνισμού. Τον Μάιο εγκαινιάστηκε η έκθεση χαρτών του Αγίου Όρους στην Ιερισσό σε συνδιοργάνωση με την Αγιορειτική Χαρτοθήκη, με τη συνεργασία του Πολιτιστικού Κέντρου Δήμου Σταγείρων-Ακάνθου, η οποία θα διαρκέσει μέχρι το φθινόπωρο. Δύο εκδόσεις χαρτών με τις αντίστοιχες εκδόσεις που τις συνοδεύουν περιλαμβάνουν την ιστορική συλλογή αστικών χαρτών του Δήμου Θεσσαλονίκης με την έκδοση συνοδευτικού τόμου σε συνεργασία με την Αντιδημαρχία Αρχιτεκτονικού και Τοπογραφίας, Διεύθυνση Μελετών Αρχιτεκτονικών Έργων - Κέντρο Αρχιτεκτονικής του Δήμου και την συλλογή ιστορικών ελληνικών χαρτών της Μικράς Ασίας, κυρίως του Ελληνικού Λογοτεχνικού και Ιστορικού Αρχείου με την έκδοση σχετικού τόμου.

Σημαντική ώθηση προβλέπεται να δοθεί από την έκδοση και κυκλοφορία στο διαδίκτυο, στα τέλη του 2005, του διεθνούς ηλεκτρονικού χαρτογραφικού περιοδικού e_Perimetron, *A Quarterly Web Journal on Sciences and Technologies Affine to History of Cartography and Maps*, την επιμέλεια και διαδικτυακή φιλοξενία του οποίου έχει αναλάβει το ΕΚΕΧΧΑΚ.

5. ΕΚΕΧΧΑΚ (2003), *Πέντε χρόνια λειτουργίας. Πεπραγμένα 1998-2002*, Θεσσαλονίκη: Εθνική Χαρτοθήκη